

Extreem-rechts militantisme in Vlaanderen: uiting van racisme of nationalisme?

Hans DE WITTE

Hoofddocent aan het Departement Psychologie, K.U.Leuven

I. Inleiding

Onderzoek naar rechts-extremisme in Vlaanderen wordt gekenmerkt door een opvallend onevenwicht. Gedurende de voorbije decennia ontstond een omvangrijke onderzoekstraditie naar de motieven en determinanten van het *kiesgedrag* voor het Vlaams Blok (later: Vlaams Belang).¹ Onderzoek naar de motieven en determinanten van het *actief worden* binnen een extreem-rechtse organisatie (zoals het Vlaams Blok/Belang) is daarentegen uiterst schaars. Met 'actief worden' wordt het opnemen van een actieve functie binnen dergelijke organisaties bedoeld ('activisme' of 'militant worden'). Dergelijk militantisme vergt een duurzaam engagement én een aanzienlijke inspanning of inzet.² Voor een politieke beweging (of partij) zijn deze 'actieve leden' of militanten van vitaal belang. Zij zijn immers degenen die het veldwerk doen, acties voeren en propaganda verspreiden. Dank zij hun militantisme kan de organisatie naar buiten treden en macht verwerven in de samenleving.³ Daarom is het des te opvallender dat er over deze cruciale positie zo weinig onderzoek werd verricht. Deze bijdrage wil aan deze

1. Voor een overzicht: DE WITTE, H. & VERBEECK, G., Belgium: Diversity in Unity, pp. 107-139, in L. HAGENDOORN, G. CSEPELI, H. DEKKER & R. FARNEN (Eds.), *European Nations and Nationalism. Theoretical and historical perspectives*, Aldershot, Ashgate, 2000; BILLIET, J. & DE WITTE, H., Wie stemde in juni 1999 voor het Vlaams Blok en waarom?, *Tijdschrift voor Sociologie. Themanummer 'Rechts van de democratie. Enkele lacunes in onderzoek naar rechts-extremisme opgevuld'*, vol. 22, nr. 1, 2001, pp. 5-36.
2. KLANDERMANS, B., *The social psychology of protest.*, Oxford, Blackwell, 1997, 89-92.
3. Numeriek gezien betreft het natuurlijk een eerder beperkte groep. Zo telde het Vlaams Blok aan het begin van de jaren '90 slechts een 700-tal kaderleden (SPRUYT, M., *Grove borstels. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien?*, Leuven, Van Halewyck, 1995, 50.), terwijl het aantal actieve militanten van de actiegroep Voorpost in dezelfde periode op ongeveer 60 personen werd geschat (VERLINDEN, P., Morfologie van extreem rechts binnen het Vlaams-nationalisme, p. 241, in DE SCHAMPHELEIRE, H. & THANASSEKOS, Y. (Red.), *Extreem rechts in West Europa*, Brussel, VUBPress, 1991). Deze beperkte groep militanten vormt echter de ruggegraad van dergelijke partijen en bewegingen, die hen toelaat om actief op te treden in de samenleving. Hun belang overstijgt dus in sterke mate hun numerieke omvang.

onderzoekslacune tegemoetkomen, door de resultaten te rapporteren van diepte-interviews met een 30-tal extreem-rechtse militanten in Vlaanderen. Centraal staat de vraag naar het waarom van het activisme: wat zijn de motieven om militant te worden van een extreem-rechtse organisatie, en op welke wijze verliep dit proces? Omdat er over dit thema haast geen onderzoek werd verricht, is deze bijdrage in sterke mate *exploratief* van aard.

II. Waarom en hoe wordt men een 'actief lid'? Op zoek naar motieven en trajecten van activisme

Omdat er over de *motieven* voor extreem-rechts militantisme in Vlaanderen quasi geen onderzoek werd verricht, starten we vanuit de vaststellingen die naar voren komen uit kiezersonderzoek. In een grondig overzicht van de diverse theorieën over extreem-rechts kiesgedrag concludeert Lubbers⁴ dat daarbij vier dominante motieven een rol kunnen spelen. Een eerste motief wordt gevormd door een *negatieve houding ten opzichte van migranten*, en wordt afgeleid van de theorie van de 'bedreigde economische belangen'. Kiezers die zich op economisch vlak door migranten bedreigd voelen, kiezen in deze visie voor een extreem-rechtse partij, omdat deze de aanwezigheid van migranten in de samenleving wenst te reduceren. Een dergelijke negatieve houding t.o.v. migranten wordt wel eens omschreven als 'allegaars racisme',⁵ en kan ook een culturele ondertoon hebben: men wijst migranten af omwille van het cultureel verschil dat men met hen waarneemt. Volgens de theorie van de 'symbolische belangen' stemmen maatschappelijk gedesintegreerde individuen op een extreem rechtse partij, omwille van het *nationalisme* dat dergelijke partijen uitdragen. Dit nationalisme biedt immers op symbolische wijze nieuwe groepsbindingen en referentiekaders. Volgens de autoritarismetheorie voelen kiezers zich vooral door extreem-rechtse partijen aange trokken omwille van de *autoritaire denkbeelden* die daar vertolkt worden. Deze denkbeelden bieden immers eenvoudige, rechtlijnige oplossingen voor problemen rond bv. onveiligheid en criminaliteit. Tot slot kan ook de *afkeer* van het *politieke gebeuren* een motief vormen. De keuze voor een uiterst-rechtse partij is in deze visie een uiting van a-politiek protest.

Uit onderzoek naar de motivering van het kiesgedrag voor het Vlaams Blok in Vlaanderen, komt een *negatieve houding t.o.v. migranten* als hoofdmotief naar

4. LUBBERS, M., *Exclusionistic Electorates. Extreme right-wing voting in Western Europe*, Doctoraal Proefschrift in de Sociale Wetenschappen, Nijmegen, Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001.
5. DE WITTE, H., 'Everyday' racism in Belgium: An Overview of the Research and an Interpretation of its Link with Education, pp. 47-74, in HAGENDOORN, L. & NEKUEE, S. (Eds.), *Education and racism. A cross-national inventory of positive effects of education on ethnic tolerance*, Aldershot, Ashgate, 1999.

voor.⁶ De andere motieven spelen een beperkte, secundaire rol. De kiezers van deze extreem-rechtse partij motiveren hun stem dus in de eerste plaats via een vorm van 'alledaags racisme'. Dit leidt wel eens tot de typering van dergelijke partijen als 'racistische partijen'.⁷ De vraag die we in deze bijdrage exploreren is in hoeverre dit eveneens geldt voor de militanten van deze partijen: vormt (een vorm van) racisme het hoofdmotief voor hun activisme? Of spelen de andere hoger vermelde motieven een belangrijker rol? En hoe verhouden deze andere motieven zich dan t.o.v. het racistisch getinte motief?

In enkele literatuurstudies werd gepoogd om de inzichten over het 'traject' dat individuen afleggen bij het actief worden, te integreren.⁸ Met 'traject' wordt het proces bedoeld waarin de oorzaken (of determinanten) voor het activisme worden beschreven, samen met de fasen die daarbij werden doorlopen. Dit traject beschrijft dus 'hoe' men ertoe kwam om actief te worden binnen een extreem-rechtse organisatie. Bij de beschrijving van deze 'trajecten' wordt frequent een tweespalt gesignaleerd.⁹ Aan de ene zijde staan theorieën die de oorzaak van het ontstaan van militantisme bij het individu zelf leggen. Over het algemeen wordt daarbij uitgegaan van een *deprivatiemotief*. De kernidee is dat deze individuen geconfronteerd worden met ernstige negatieve ervaringen op economisch, sociaal of maatschappelijk vlak. Vaak wordt verwezen naar negatieve economische omstandigheden (werkloosheid, dreigend jobverlies), naar sociale isolatie en/of naar diverse vormen van normverlies of anomie. Deze negatieve omstandigheden activeren de wens tot activisme, onder meer omdat de organisatie een ideologisch antwoord (of verklaring) biedt voor de ervaren vormen van deprivatie. Deze ideologie kan elk van de vier hoger vermelde motieven omvatten: een negatieve houding t.o.v. vreemdelingen, nationalisme, autoritarisme of een vorm van politiek protest. Vanuit elk van deze visies kan immers een ideologisch antwoord op de ervaren deprivatie worden ontwikkeld. Het ogenblik waarop men actief wordt, is in deze visie meestal expliciet aan te duiden: er deed zich een plotse,

6. Zie bijvoorbeeld: BILLIET, J. & DE WITTE, H., Attitudinal dispositions to vote for a 'new' extreme right-wing party: the case of 'Vlaams Blok', *European Journal of Political Research*, vol. 27, nr. 2, 1995, pp. 181-202; BILLIET, J. & DE WITTE, H. (2001), o.c.; LUBBERS, M., SCHEEPERS, P. & BILLIET, J., Multilevel modelling of the Vlaams Blok vote: individual and contextual characteristics. *Acta Politica*, vol. 35, nr. 4, 2000, pp. 363-398; COFFE, H., BILLIET, J. & CAMBRE, B., Etnocentrisme en stemgedrag. Evolutie tussen 1991 en 1999, pp. 95-109, in SWYNGEDOUW, M. & BILLIET, J. (Eds.), *De kiezer heeft zijn redenen. 13 juni 1999 en de politieke opvattingen van Vlamingen*, Leuven, Acco, 2002.
7. ELBERS, F. & FENNEMA, M., *Racistische partijen in West-Europa. Tussen nationale traditie en Europese samenwerking*, Leiden, Stichting Burgerschapskunde, 1993.
8. HAGENDOORN, A., Jonge neofascisten: aspecten van een leerproces, pp. 217-237, in DEKKER, H., ROZEMOND, S. & IJZERMAN, T. (Eds.), *Politieke socialisatie. Theorie, onderzoek, toepassing*, Culemborg, Educaboek, 1986; BILSEN, K. & DE WITTE, H., Waarom worden individuen actief binnen een extreem-rechtse organisatie? Integratie van de beschikbare literatuur in een hypothetisch kader ter verklaring van extreem-rechts militantisme, *Tijdschrift voor Sociologie*, vol. 22, nr. 1, 2001, pp. 37-62.
9. Bijvoorbeeld in: HAGENDOORN, A., 1986, o.c., pp. 217-218.

specifieke situatie voor (bv. een afdanking), die als 'breukervaring' of 'trigger' tot militantisme heeft geleid. In de onderzoeksliteratuur wordt dit traject ook wel eens aangeduid met de term 'conversion' of 'bekering': het individu breekt na een ingrijpende ervaring vrij abrupt met het verleden, en 'bekeert' zich tot een specifieke organisatie.¹⁰

Tegenover het deprivatiemotief staat het *socialisatiemotief*.¹¹ Hier ligt het initiatief buiten het individu: bij de organisatie en/of het thuismilieu. Het proces naar activisme verloopt in deze visie tevens geleidelijk. Als jongere groeit men op in een milieu waarin specifieke opvattingen gehuldigd worden, die de kans op militantisme op latere leeftijd vergroten. Ook mogelijk is dat men in een specifieke vriendengroep of jeugdbeweging terecht kwam, met hetzelfde effect. Op termijn komt men daardoor in sterkere mate in aanraking met gelijkgezinden, en vergroot de kans dat men gevraagd wordt om een rol op te nemen in de organisatie. Deze organisatie werkt immers vanuit een ideologie die sterk op deze van het individu lijkt, waardoor men deel kan uitmaken van een groep die gelijkaardige doelen nastreeft. Dit sociale element versterkt de verdere integratie in de organisatie: men heeft er immers ook een vriendengroep van gelijkgestemden gevonden, die analoge ervaringen en standpunten delen. Ook in deze visie kan het ideologische bindmiddel diverse inhouden aannemen: de afwijzing van vreemdelingen, nationalisme, autoritarisme of politiek protest zijn alle vier mogelijke ideologieën die via 'derden' kunnen worden doorgegeven. Socialisatie wordt in de literatuur ook gelabeld als 'continuïteit', om het geleidelijke van het traject te benadrukken.¹²

Uit het socialisatie- of continuïteitsmodel kan nog een derde, extremere visie worden afgeleid: het *indoctrinatiemodel*.¹³ Deze visie houdt in dat politiek niet geïnformeerde individuen door organisaties kunnen worden opgespoord en gerekruteerd. Ook hier ligt het initiële initiatief dus bij de organisaties, die specifieke rekruteringsacties opzetten om individuen met een gebrek aan politiek inzicht in te lijven. Deze individuen kunnen ook toevallig met deze organisaties of leden in contact komen. Dit eerste contact leidt tot een uitnodiging op een bijeenkomst, waarna er sprake kan zijn van een 'kleefeffect'. Bij een eerste kennismaking wordt een prettige sfeer gecreëerd, waardoor het individu zich gewaardeerd en geborgen voelt. Daardoor ontstaat een uitdijend patroon van activiteiten, die uiteindelijk leiden tot de actieve opname van het individu in de organisatie. Centraal in dit traject staat dus de idee dat het individu zelf geen initiatief ondernam om (actief) lid te worden, doch als 'gemakkelijk doelwit' gerekruteerd werd door een organisatie. Ze worden daarom als het ware actief 'zonder daar zelf om gevraagd te

10. Zie bv.: KLANDERMANS, B. & MAYER, N., Political demand and supply, p. 49, in KLANDERMANS, B. & MAYER, N. (Eds.), *Extreme Right Activists in Europe. Through the Magnifying Glass*, London/New York, Routledge, 2006.
11. Hagendoorn (1986) spreekt van 'indoctrinatie' i.p.v. van 'socialisatie'. We verkiezen in deze bijdrag de neutralere term 'socialisatie'.
12. KLANDERMANS, B. & MAYER, N., 2006, o.c., p. 49.
13. HAGENDOORN, A., 1986, o.c., p. 218.

hebben'. Een dergelijk traject wordt in de literatuur wel eens omschreven als 'volgzaamheid' of 'compliance'.¹⁴ Wellicht is de term 'volgzaamheid' beter dan 'indoctrinatie', omdat deze de nogal negatieve connotatie van dit laatste begrip vermijdt.

Hiermee zijn vier mogelijke motieven en drie mogelijke processen in kaart gebracht. De *motieven* verwijzen naar het waarom van het activisme: van waaruit motiveert men het? De *processen* of 'trajecten' verwijzen naar de wijze waarop dit actief worden verliep: wanneer gebeurde het, en welke gebeurtenissen en personen speelden daarbij een rol? Omwille van het exploratief karakter van deze bijdrage, ontwikkelen we geen specifieke verwachtingen m.b.t. de concrete motieven of processen die we bij onze respondenten zullen aantreffen. In deze bijdrage zullen we wel nagaan in hoeverre de hoger vermelde motieven en trajecten naar voor komen uit onze interviews.

III. Onderzoeksofzet

De resultaten die in deze bijdrage gerapporteerd worden, maken deel uit van een ruimer Europees project naar extreem-rechts militantisme.¹⁵ Daarbij werd gezamenlijk éénzelfde onderzoeksofzet uitgewerkt en gehanteerd. In elk land werden ongeveer 30 militanten van een extreem-rechtse organisatie aan een diepte-interview onderworpen. In deze bijdrage beperken we ons tot de resultaten van het Vlaamse onderzoeksluik.

Omdat er vrij weinig geweten was over de beweegredenen om actief te worden binnen een extreem-rechtse organisatie, werd voor *diepte-interviews* gekozen.¹⁶ Binnen het Europese onderzoeksnetwerk werd vooraf een *training* georganiseerd over de wijze waarop dergelijke interviews moeten worden afgenomen.¹⁷

14. Zie bv.: LINDEN, A. & KLANDERMANS, B., The Netherlands. Stigmatized outsiders, pp. 179-180 & 184-186, in KLANDERMANS, B. & MAYER, N., 2006, o.c.
15. Het project werd geïnitieerd door Prof. Dr. Bert Klandermans (VU Amsterdam). Volgende landen werken eraan mee: Nederland (dra. Annette Linden), Frankrijk (Prof. Dr. Nonna Mayer en dra. Valérie Lafont), Italië (Prof. Dr. Patrizia Catellani, dr. Patrizia Milesi en dr. Antonio Chirumbolo), Duitsland (Prof. Dr. Bernd Simon en dr. Ludger Klein) en België (Prof. Dr. Hans De Witte). De resultaten van het Europees vergelijkend deel van dit project werden recent gepubliceerd in: KLANDERMANS, B. & MAYER, N. (Eds.), *Extreme Right Activists in Europe. Through the Magnifying Glass*, London/New York, Routledge, 2006.
16. BAARDA, D., DE GOEDE, M. & TEUNISSEN, J., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, Houten, Educatieve Partners Nederland BV/Stenfert Kroese, 1995.
17. Gebaseerd op: BAARDA, D., DE GOEDE, M. & VAN DER MEER-MIDDELBURG, A., *Basisboek Open Interviews. Praktische handleiding voor het voorbereiden en afnemen van open interviews*, Houten, Educatieve Partners Nederland BV/Stenfert Kroese, 1996.

Extreem-rechtse militanten vormden de *doelgroep* van het onderzoek. Het extreem-rechtse milieu in Vlaanderen is omvangrijker dan het militantenbestand van de Vlaamse extreem-rechtse partij 'Vlaams Blok/Belang'. Daarom werd besloten om ons te richten op de ruimere rechts-radicalen beweging.¹⁸ Daarvan maken, naast het Vlaams Blok/Belang als politieke partij, eveneens andere organisaties deel uit, zoals de actiegroep Voorpost, de vormingsorganisatie Were Di, organisaties van 'nostalgici' (zoals Broederband) en jongerenorganisaties (zoals het NSV). Deze organisaties kunnen volgens Spruyt¹⁹ ingedeeld worden in functie van twee assen: het doelpubliek (jongeren versus ouderen) en de functie (vorming versus actie). In het midden van deze assen staat het Vlaams Blok/Belang als partij, vermits deze contacten onderhoudt met alle organisaties, en als partijpolitieke vertegenwoordiging van de ruimere stroming optreedt. Voor ons opzet werd gekozen om, naast militanten van het Vlaams Blok/Belang, ook militanten van twee andere organisaties te interviewen: de studentenorganisatie NSV en de actiegroep Voorpost. Op deze wijze werd immers het meest actieve en militante deel van de beweging in het onderzoek betrokken, terwijl de focus op jongeren tevens toelaat om het traject dat daarbij werd afgelegd op meer betrouwbare wijze in kaart te brengen. Dat traject of proces werd immers vrij recent afgelegd, waardoor geen feiten uit een ver verleden uit het geheugen moeten worden opgeroepen.

Er werden 11 interviews afgenomen van individuen die actief waren in het *Vlaams Blok*.²⁰ Het betreft 2 vrouwen en 9 mannen, met een leeftijd tussen 26 en 59 jaar (gemiddelde: 43 jaar). Vooral leden met een verantwoordelijke positie in de partij op gemeentelijk of arrondissementeel niveau werden geïnterviewd. De meesten hadden een getuigschrift van het middelbaar onderwijs behaald. Via bemiddeling werd een eerste contact gerealiseerd. Deze persoon verwees op zijn beurt door naar anderen, waardoor 9 interviews gerealiseerd konden worden via een vorm van 'snowball sampling', waarbij namen werden gesuggereerd door drie centrale contactpersonen. Via een bevoorrechte getuige die het interne milieu goed kende, werd deze lijst nog aangevuld met twee personen, om eventuele eenzijdigheid bij de selectie te vermijden. De geïnterviewde Vlaams Blokkers kwamen uit drie regio's: Limburg, Antwerpen en de omgeving van Leuven.

Van de actiegroep *Voorpost* werd in eerste instantie een persoon met een centrale positie in de organisatie gecontacteerd en geïnterviewd.²¹ Deze persoon suggereerde tevens een aantal te interviewen militanten. Gevraagd werd om een zo heterogeen mogelijk staal door te geven: zowel jongeren als ouderen, zowel mannen als vrouwen, zowel nieuwkomers als 'anciens'. Op deze wijze konden 8 personen worden geïnterviewd. Eén persoon werd door een andere geïnterviewde

18. Voor een goed overzicht van deze beweging, zie: SPRUYT, M., 1995, o.c., pp. 33-65.

19. SPRUYT, M., 1995, o.c., p. 41.

20. Met dank aan Kaat Bilsen, die deze interviews afnam. Omwille van het tijdstip waarop de interviews plaatsvonden (voor 2000; zie verder), spreken we in deze bijdrage steeds over het 'Vlaams Blok' i.p.v. over het recentere 'Vlaams Belang'.

21. Deze interviews werden door de auteur zelf afgenomen.

gesuggereerd. In totaal werden dus 9 militanten van Voorpost geïnterviewd. Het betreft 2 vrouwen en 7 mannen, met een leeftijd tussen 18 en 54 jaar (de meesten waren tussen 20 en 39 jaar oud; gemiddelde: 38 jaar). Naar positie in de organisatie werden quasi alle niveaus bestreken: drie geïnterviewden hadden een erg verantwoordelijke functie, drie anderen kwamen uit het middenkader (bv. voorzitters van een lokale kern) en de drie overigen waren 'gewoon actief lid'. Ongeveer de helft onder hen had het middelbaar onderwijs beëindigd, de overigen hadden een universitair diploma op zak. De meesten waren afkomstig uit de omgeving van Antwerpen of Oost-Vlaanderen.

Tot slot werden ook 8 militanten van het NSV geïnterviewd.²² De 'Nationalistische Studentenvereniging' verenigt studenten van Vlaamse universiteiten en hogescholen. De interviews vonden plaats in Leuven en Gent. Eerst werd contact gezocht met het 'verbondshuis' in Leuven, waar reeds een eerste persoon kon worden geïnterviewd. Deze persoon verwees verder naar andere personen, die op hun beurt weer verder verwezen naar nog anderen ('snowball sampling'). Zo werden 3 vrouwen en 5 mannen geïnterviewd, met een leeftijd tussen 19 en 25 jaar (gemiddelde: 22 jaar). Allen hadden hogere (hoofdzakelijk universitaire) studies aangevat. Vijf onder hen hadden een verantwoordelijke positie op lokaal niveau (bv. voorzitter); de overige drie waren 'gewoon actief lid'.

In totaal werden dus 28 militanten geïnterviewd (7 vrouwen en 21 mannen). Alle interviews vonden plaats voor 2000 (meestal in 1997 en 1998). Bij de afname van de interviews werd volsterkte anonimiteit en vertrouwelijkheid gegarandeerd. De interviews werden op band opgenomen en volledig uitgeschreven. Voor vele respondenten onderstreepte dit het wetenschappelijk karakter van het onderzoek: hun woorden zouden immers correct worden weergegeven. Gemiddeld duurde de interviews anderhalf à twee uur. De uitgeschreven interviews werden aan de (meeste) respondenten teruggestuurd, met de vraag deze op onnauwkeurigheden na te lezen en aan te vullen. Bij de introductie werd benadrukt dat we enkel geïnteresseerd waren in hun individuele, persoonlijke ervaringen: we waren immers op zoek naar 'de mens achter de militant'. Ongeveer de helft van de interviews werd bij de respondent thuis afgenomen, de meeste anderen in een lokaal van de organisatie zelf. In regel waren daar geen anderen bij aanwezig.

Omdat het niet mogelijk was om een toevallige steekproef van militanten te trekken, is de representativiteit van de gerealiseerde steekproef onzeker. Van de groep Voorpostmilitanten werd via een bevoorrechte getuige nagegaan in hoeverre deze groep inhoudelijk representatief was voor de organisatie. Dit bleek het geval te zijn. Deze inhoudelijke representativiteit is minder duidelijk wat de twee andere organisaties betreft.

22. Met dank aan Alexander Vander Stichele, Marjan Vertommen, Bart Jansen en Patrick Fransen, die deze interviews uitvoerden als voorbereiding op hun verhandeling. Elke student interviewde twee NSV-militanten. Ze werden op voorhand zowel inhoudelijk als methodologisch voorbereid op deze taak.

Het *instrument* dat bij de diepte-interviews werd gebruikt, bestond uit vijf inhoudelijke delen. Achtereenvolgens werd ingegaan op (1) het actief worden (redenen en proces), (2) het actief zijn (huidige activiteiten), (3) het actief blijven (wens tot continuering van het lidmaatschap), (4) de politieke opvattingen, en een afsluitend deel over (5) wat het voor de persoon nu alles bij elkaar betekent om actief te zijn ('identiteit'). Voor elk deel werd een hoofdvraag gesteld, waarna diverse mogelijke deelvragen konden worden gesteld, wanneer een specifiek aspect niet aan bod was gekomen. Tot slot werden een aantal achtergrondkenmerken in kaart gebracht (bv. beroep, opleiding, religie). In wat nu volgt baseren we ons hoofdzakelijk op de antwoorden die gegeven werden op delen '1' (actief worden) en '4' (politieke opvattingen'). Deze laten ons immers toe om hun traject in kaart te brengen, en om na te gaan welke standpunten daarbij centraal staan (ideologische motivering).

IV. Resultaten

Bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen werd in eerste instantie gepoogd om elke individuele 'case' te synthetiseren. Telkens werd gezocht naar de krachtlijnen van bv. het proces via hetwelke men actief werd. Daarna werd over de drie organisaties heen gepoogd om de diverse individuele levensverhalen samen te voegen tot groepjes, die onderling eenzelfde dynamiek vertoonden. We gaan eerst in op de resultaten m.b.t. het 'traject' of proces van het actief worden. Daarna belichten we de resultaten m.b.t. de politieke opvattingen van de respondenten. In het besluit van deze bijdrage worden de bevindingen uit beide delen gesynthetiseerd, in een poging om de centrale onderzoeksvragen te beantwoorden. De analyse wordt geïllustreerd via citaten. Daarbij wordt steeds een fictieve naam, de organisatie, de leeftijd en het geslacht van de betreffende respondent vermeld.

A. Actief lid worden als proces

Voor haast alle respondenten vormt het huidige activisme de voortzetting van een engagement dat reeds lang geleden ontstond. Wanneer we het verloop van dat proces in kaart brengen, komt een tweespalt naar voor. De overgrote meerderheid van de respondenten werd via *anderen* geleidelijk aangezet tot militantisme. Centraal in hun traject staat de invloed van het thuismilieu, en in beperkte mate ook dat van een jeugdbeweging of van vrienden of een partner. Over het algemeen kent hun activisme een *geleidelijk*, en vaak ook 'evident' verloop. Tegenover deze meerderheid staat een kleine groep respondenten waarbij een dergelijke sociale invloed afwezig lijkt. Hun traject kenmerkt zich hoofdzakelijk door een confrontatie met een specifiek feit of een specifieke *gebeurtenis*. Hun activisme

kent meestal een eerder *abrupt* verloop: omwille van deze specifieke gebeurtenis besloot men autonoom (en vaak ook plots) om actief te worden. Deze tweedeling is natuurlijk niet perfect. Bijna de helft van de respondenten vertoont qua traject immers in zekere mate een mengvorm, waarbij vooral een combinatie van sociale redenen én een specifieke gebeurtenis opvalt. Deze individuen werden steeds ingedeeld in de groep waar ze het nauwst bij aansluiten. De kernvraag daarbij was steeds: "wat lag aan de *grondslag* van het activisme; wat kwam daarbij *eerst*?". In de verdere bespreking komen we op deze personen nog terug, vermits ze vaak de evolutie illustreren die men daarbij kan doormaken, en de personen die daarbij van invloed zijn.

1. Activisme vanuit het sociaal milieu

Binnen deze omvangrijke groep kunnen drie subgroepen onderscheiden worden, waarin de invloed van respectievelijk de familie, een jeugdbeweging en vrienden centraal staat.

a. De rol van de ouders

De grootste groep binnen de categorie 'activisme vanuit het sociaal milieu' heeft betrekking op de invloed van de *ouders* van de geïnterviewde. Centraal daarbij staat een familietraditie in het Vlaams-nationalisme, die soms reeds generaties oud is. De dominante rol van het thuismilieu wordt wellicht nog het sterkst verwoord door Anton:

"Om u een klein voorbeeld te geven: het gebruik van een Frans woord bijvoorbeeld, of een Engels woord, bij ons thuis kostte dat telkens een halve frank of een kwartje. We moesten een boete betalen als we een woord gebruikten waar een equivalent in het Nederlands voor bestond. Er werd geen Frans gebruikt bij ons, of geen Engels, ook geen Duits".

En verder:

"'s Avonds werd over de problematiek van Vlaanderen gepraat, daar werden Vlaamse liederen gezongen bij ons thuis, daar werd naar de IJzerbedevaart gegaan, daar werd naar het (Vlaams-nationaal n.v.d.a.) Zangfeest gegaan. Dus ge krijgt die impulsen mee van thuis uit. (...) Mijn ouders waren Vlaamsgezind". (Anton, Vlaams Blok, man, 59 jaar).

Deze omvangrijke groep kan op zijn beurt nog worden opgedeeld in twee ongeveer even grote groepen. Uit de interviews komt immers een tweedeling naar voor tussen respondenten uit een *radicaal* Vlaams-nationaal gezin, en respondenten die opgegroeid zijn in een gezin waarin een meer *gematigde* variant van het Vlaams-nationalisme werd gehuldigd.

Opgroeien in een radicaal Vlaams-nationaal gezin

Een belangrijk deel van deze groep komt uit een zogenaamde 'zwarte familie': hun ouders of grootouders waren radicaal Vlaamsgezind voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, en waren actief in organisaties die met de Duitse bezetter collaboreerden. Vaak wordt verwezen naar posities in het VNV (het 'Vlaams Nationaal Verbond'), en sommigen gingen met de Duitsers tegen het communisme vechten aan het Oostfront. Velen werden omwille van hun engagement veroordeeld na de oorlog. Sommige geïnterviewden ervaren deze veroordeling als 'evident' omwille van de betrokkenheid van hun (groot)ouders, en pogen dit engagement tijdens de oorlog tevens te vergoelijken:

"Ik ben dus opgegroeid in een Vlaams-nationaal gezin, met alle consequenties vandien, dat mijn vader en mijn moeder problemen gehad hebben na de oorlog. Niet omdat ze met den Duits meegeheuld hebben, want ik heb nooit gedacht dat ze echt wisten wat er gaande was, maar zij waren Vlaams-nationaal, maakten deel uit van het VNV, dat was de reden waarom ze dus veroordeeld zijn geweest na de oorlog" (Anton, Vlaams Blok, man, 59 jaar).

Binnen het radicale Vlaams-nationalisme wordt een uitgesproken en compromisloze Vlaamsgezindheid gekoppeld aan een rechtse maatschappijvisie.²³ De overtuiging van deze ouders verdween niet na de Tweede Wereldoorlog, en werd in de gezinskring levend gehouden. Vele geïnterviewden verwijzen daarbij naar discussies over 'de Vlaamse problematiek', naar de aanwezigheid van het radicale weekblad 't Pallieterke' bij hun thuis, en naar de deelname aan Vlaams-nationale manifestaties, zoals de IJzerbedevaart en het Zangfeest (cf. het hoger vermelde citaat van Anton).

Het traject dat men sindsdien gevolgd heeft, verschilt in zekere mate in functie van de leeftijd van de geïnterviewde. Voor de oudere respondenten, die opgroeiden in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog, lag een overstap vanuit hun thuismilieu naar de toenmalige Volksunie (VU) voor de hand. De VU was voor hen immers "toendertijd de enige Vlaams-nationale partij die er bestond" (Anton, Vlaams Blok, man, 59 jaar). Op termijn kwam het echter tot een breuk met deze partij, omdat deze in hun ogen een te progressieve koers volgde, of omwille van het Egmontpact. Bij dat laatste was de VU als regeringspartij betrokken, terwijl dit pact als verraad van de Vlaamse zaak wordt ervaren. De breuk met de VU is dus ingegeven door ideologische motieven, en weerspiegelt daarmee hun radicaal Vlaamse en ideologisch rechtse visie. De geïnterviewden waarvoor dit geldt, werden allen actief binnen het Vlaams Blok. Zij hadden reeds contacten met

23. Zie bv.: SPRUYT, M., 1995, o.c.; DE WITTE, H., On the 'Two Faces' of right-wing extremism in Belgium. Confronting the ideology of extreme right-wing parties in Belgium with the attitudes and motives of their voters, *Res Publica*, Vol. 38, nr. 2, 1996, pp. 397-411.

Vlaams Blokmilitanten tijdens hun activisme binnen de VU, en werden door deze militanten aangesproken om bij het Vlaams Blok te komen toen ze afstand namen van de VU.

Voor de jongeren verliep het traject anders, omdat ze later opgroeiden. In de jaren '60 werd het Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ) opgericht, een jeugdbeweging van radicaal Vlaams-nationale signatuur. De ouders van de meeste jonge geïnterviewden stuurden hun kinderen reeds op jonge leeftijd naar deze jeugdbeweging. Binnen het VNJ worden jongeren via actie, spel en avontuur verder gevormd in het radicale Vlaams-nationalisme. Met de woorden van Willy (Voorpost, man, 24 jaar):

"In plaats van voor de zoveelste keer cowboy en indiaan te spelen, speelt ge de Guldensporenslag eens na."

Binnen het VNJ leggen de jongeren tevens contacten met gelijkgezinden waarvoor sociale netwerken ontstaan, en worden ze aangezet om actief deel te nemen aan acties en manifestaties. Tijdens deze acties worden ze vaak opgemerkt en gecontacteerd door een militant van een andere beweging, die hen dan vraagt actief te worden in deze beweging. De overstap naar een andere beweging wordt soms ook zelf gezet, al dan niet samen met gelijkgezinde vrienden.

Het thuismilieu, (later ontstane) sociale netwerken en ideologische affiniteiten spelen in dit traject dus een belangrijke rol. De meeste geïnterviewden vinden dit verloop evident, en ervaren een grote continuïteit. Dit wordt goed geïllustreerd door de geschiedenis van Willy (Voorpost, man, 24 jaar):

"Mijn grootvader was bij het VNV. Hij is leraar geweest en was Vlaamsgezind. En familietakken daarvoor waren ook Vlaamsgezind, niet uitgesproken, maar die reflex was er toch. Mijn grootvader heeft na de oorlog zeven jaar in de gevangenis gezeten, vooral denk ik omdat hij leraar was, want dat werd meestal kwalijker genomen, collaboratie als opvoeder. Mijn grootmoeder heeft ook een tijdje vastgezeten. Ik ben zowat opgegroeid in de Vlaamse Beweging. Mijn ouders namen ons mee naar de grotere activiteiten (IJzerbedevaart, zangfeesten). Op 6 jarige leeftijd werd ik lid van het VNJ. Dat is een ideologische jeugdbeweging, waarin veel kinderen van Vlaams-nationalisten zitten. Daarin worden bepaalde waarden en een visie meegegeven: het Heel-Nederlandse en de rechtse beschouwing in het algemeen. Toen ik 16 was ging ik in de leiding van het VNJ, en op mijn 20ste werd ik actief binnen het Taal Actie Comité (TAK), waarin mijn vader ook actief was. Het was vooral het overkoepelende dat mij interesseerde, omdat ge met meer mensen meer kunt bereiken. In mijn regio werden de TAK-acties steeds samen met Voorpost uitgevoerd, omdat de standpunten van beide organisaties overlappen. Op een bepaald ogenblik vroeg X mij om lid te worden van Voorpost. Ik ben daar op ingegaan, omdat ik ideologisch achter Voorpost sta, en omdat ik vroeger toch al meedeed. (...) Van iemand van mijn milieu wordt ervan uitgegaan dat hij Voorpost een beetje

kent. Eigenlijk is er niet zoveel veranderd. (...) Onlangs ben ik lid geworden van het Vlaams Blok."

Wanneer we de diverse levensgeschiedenissen van deze groep geïnterviewden overschouwen, dan valt de continuïteit in hun evolutie op. Om het met een beeldspraak te zeggen: "de fakkel wordt thuis aangestoken en doorgegeven". De betrokkenen geraken daardoor steeds verder geïntegreerd in de ruimere rechts-radicalen Vlaams-nationale beweging. Specifieke gebeurtenissen die het activisme doen opstarten, lijken zich zelden voor te doen.

Opgroeien in een gematigd Vlaams-nationaal gezin

De geïnterviewden die tot deze groep behoren, komen allen uit een gezin met een 'gematigd' Vlaams-nationale oriëntatie. De ouders (vaak uitsluitend de vader) worden als 'Vlaamsgezind' omschreven, doch zijn meestal niet actief in het politieke gebeuren. Meestal waren ze VU-gezind, of stemden ze VU. De ouders of grootouders waren niet betrokken in de collaboratie met de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog. Enkele geïnterviewden geven een meer actieve betrokkenheid van hun ouders aan: ze namen (samen met de geïnterviewden) deel aan Vlaams-nationale manifestaties en waren actief in de VU. Annemie (Vlaams Blok, vrouw, 33 jaar) stelt het zo:

"Mijn vader zat al in de politiek (de VU, nvda). En ik ben vanaf dat ik zes of zeven was mee gaan plakken met mijn grotere broers en hun kameraden. Dat zat er van jongsaf aan in."

Voor de meesten geldt dit echter niet. De geïnterviewden typeren hun ouders meestal als 'lauwe' Vlaams-nationalisten, om hen te contrasteren aan hun eigen, meer radicale engagement:

"Mijn ouders zijn 'relatief' Vlaamsgezind." (Lieve, NSV, vrouw, 20 jaar)

Dit wil echter niet zeggen dat de ouders geen socialiserende rol gespeeld hebben. Marij (Vlaams Blok, vrouw, 26 jaar) zegt hierover:

"Dat van het Vlaming willen zijn, dat zit er eigenlijk in van thuis. Het Vlaming zijn was bij ons thuis toch belangrijk. Als mijn vader over straat liep en iemand vroeg hem in het Frans de weg, dan weigerde hij dat te doen, of hij moest zeker weten dat het een Fransman was."

Het 'lauwe' Vlaams-nationalisme van deze ouders vormde de *ondergrond* van waaruit hun activisme kon ontstaan. Deze 'ouderlijke ondergrond' volstond echter niet. Om actief te worden was telkens een 'externe prikkel' nodig. Voor de meesten namen 'anderen' deze rol op zich: hun activisme werd aangewakkerd door een partner, een broer of door de participatie aan een jeugdbeweging. Voor de anderen speelde een 'gebeurtenis' een beslissende rol. Wanneer we de evolutie van de geïnterviewden in deze groep bekijken, dan lijkt het toeval vaak een rol gespeeld te hebben: een op het eerste zicht toevallige contactname of gebeurtenis

heeft hun leven ingrijpen gestuurd. Dit 'toeval' viel echter in 'goede aarde', omdat de geïnterviewden van thuis uit reeds een zekere gevoeligheid hadden ontwikkeld voor de Vlaams-nationale problematiek.

Marij (Vlaams Blok, vrouw, 26 jaar) is een voorbeeld van een militante die actief werd omdat haar partner haar daartoe heeft aangezet:

"Op 18 jaar heb ik dan X leren kennen. Hij was in de beginperiode van zijn politieke loopbaan bij het Vlaams Blok. Dat is dan geleidelijk aan een beetje gegroeid. Hij heeft het Vlaams Blok in deze gemeente opgestart en omdat er een tekort was aan mensen heb ik ja gezegd, omdat het mij meer interesseerde naarmate ik er meer van hoorde."

Het actief worden in het Vlaams Blok heeft voor haar iets toevalligs, al heeft de ideologische affiniteit met haar partner wellicht een rol gespeeld in het feit dat ze elkaar hebben leren kennen.

Voor enkele NSVers heeft een (andere) jeugdorganisatie een belangrijke socialiserende rol gespeeld. Karel (NSV, man, 24 jaar) illustreert dit. Hij werd lid van een erg Vlaamsgezinde afdeling van een jeugdbeweging die gaandeweg radicaliseerde:

"We waren Vlamingen en we droegen op ons uniform een leeuw en op kamp hing er een Vlaamse leeuw. En dan zijn we stillekesaan beginnen gaan naar die manifestaties, de IJzerbedevaart en het Zangfeest. (...) En dan, ja, dat was stoer hé, zo'n beetje de Flamingant uithangen en een uniformke dragen."

Toen hij ging studeren werd hij samen met zijn vrienden van de jeugdbeweging lid van het NSV. Karel lijkt via de jeugdbeweging een grondige ideologische socialisatie te hebben meegekregen, die hem heeft aangezet om actief lid te worden, al werd de gevoeligheid voor dit thema van thuis uit reeds meegegeven.

Tot slot zijn er nog enkelen, waarbij een gebeurtenis de aanzet gaf om actief te worden. Zo werd Luk aangetrokken door een pamflet van het Vlaams Blok:

"Tijdens de verkiezingen heb ik een pamfletje gelezen van het Vlaams Blok, en dat sprak mij wel aan. (...) Dat waren meestal van die korte sloganische zinnen. Als manneke van 13 jaar begreep ik dat goed." (Luk, Voorpost, man, 18 jaar)

Hij werd op dat ogenblik op eigen initiatief lid van het Vlaams Blok. De gevoeligheid voor het Vlaams-nationaal thema was voordien echter al aanwezig in zijn thuismilieu.

b. De rol van een jeugdbeweging of vrienden

Voor een aantal geïnterviewden geldt dat hun ouders (of grootouders) weinig politieke interesse hadden, en evenmin betrokken waren bij de Vlaams-nationale

beweging. Zij kregen hun socialisatie in het (vaak radicale) Vlaams-nationalisme via hun deelname aan een jeugdbeweging (of jeugdhuis), of werden via vrienden geïnformeerd over het Vlaams-nationale gedachtegoed.

De rol van een jeugdbeweging of jeugdhuis

De geïnterviewden die een jeugdbeweging als de oorsprong van hun militantisme aanduiden, verwijzen daarbij nooit naar het VNJ. Dat is wellicht niet toevallig. VNJ-leden worden door hun ouders op jeugdige leeftijd bewust naar deze organisatie gestuurd. Deze respondenten komen echter uit een gezin waarin het Vlaams-nationalisme niet aanwezig was. Zij werden meestal toevallig lid van een grotere nationale jeugdbeweging (bv. Chiro of KSA), die in hun buurt een afdeling had. Deze afdeling was – afwijkend van de nationale lijn – in sterke mate Vlaams-nationaal georiënteerd, en gaf deze oriëntatie tevens door aan de jongeren. Dit wordt goed geïllustreerd door het verhaal van Thomas (Voorpost, man, 54 jaar):

“Van mijn 10 jaar ben ik actief geweest in de Chirojeugd. Daar ben ik Vlaamsgezind en nationalist geworden. (...) Daar is mijn politiek fundament gelegd. Met de Chiro gingen we naar de Vlaamse dag op de wereldtentoonstelling in Brussel, naar het Vlaams-nationaal zangfeest en de IJzerbedevaart. (...) In de Chiro zat ik in feite in de Vlaamse beweging.”

Na deze eerste introductie in de Vlaams beweging lijken er zich twee mogelijkheden voor te doen. Sommigen waren zo sterk in deze beweging betrokken geraakt, dat ze als het ware van de ene organisatie in de andere rolden. Thomas (Voorpost, man, 54 jaar):

“En dan was de tijd van de jeugdbeweging voorbij en automatisch – want ik was Vlaams-nationalist geworden – stelde zich de vraag: Wat ga ik nu doen? Er was toen maar één Vlaams-nationale partij: de VU. Dus ik ging in de VU. En omdat ik altijd nogal van actie heb gehouden, ging ik ook bij de VMO. (...) En later bij Were-Di en Voorpost.”

Voor deze geïnterviewden heeft hun verder traject dus iets ‘evidents’.

Voor anderen legde de jeugdbeweging wel een belangrijke basis voor hun later engagement, maar was er toch nog een extra gebeurtenis nodig om hen tot militantisme aan te zetten. Voor Daan (Vlaams Blok, man, 48 jaar) begon de ‘echte interesse’ via een incident op een begrafenis.

“Ik was onderofficier in het leger, en de vader van een kapitein van mij werd begraven. De legerleiding eiste dat men daar de Belgische vlag zou leggen. Die vader had echter in zijn testament staan dat dat de Vlaamse leeuw moest zijn. Dus de Vlaamse leeuw heeft daar gelegen, en zijn carrière was voorbij.”

Deze als onrechtvaardig ervaren behandeling van zijn ondergeschikte vormde de 'trigger' voor zijn engagement. Hij werd actief binnen de Volksunie-jongeren, en richtte mee de plaatselijke afdeling van het VNJ op. Na Egmont brak hij met de VU en ging over naar het Vlaams Blok.

Centraal in de trajecten van deze respondenten is dat hun ervaringen in hun jeugdbeweging een belangrijke vormende invloed gehad hebben. Van daaruit groeide hun engagement, of was de basis aanwezig om het tot stand te laten komen. Voor velen heeft dit traject echter ook iets toevalligs: indien ze niet in deze jeugdbeweging waren terechtgekomen, dan zou hun toekomst er misschien heel anders uitgezien hebben. In de woorden van Thomas (Voorpost, man, 54 jaar):

"Op een bepaald moment zijn de leiders van de Chiro bij ons komen bel-
len: "Meneer en madame, mogen uw kinderen niet bij de Chiro komen?"
Ik kende de Chiro niet. (...) Zo ziet ge dat een mensenleven toch soms be-
paald kan worden door bepaalde omstandigheden die ge zelf niet in de
hand hebt."

De rol van vrienden

Enkele jongeren geven aan dat vrienden op school een belangrijke rol gespeeld hebben in hun traject. Opvallend daarbij is dat er bij deze jongeren tevens een 'ondergrond' aanwezig lijkt, die hen wellicht gevoelig maakte voor het appel vanwege deze vrienden. Deze ondergrond had soms betrekking op ervaringen met communautaire spanningen tussen Nederlands- en Franstaligen in de regio. Voor één persoon speelden ervaringen met migranten een zekere rol. Dit samen-
gaan van factoren wordt goed geïllustreerd in het verhaal van Yves (man, 23 jaar):

"Ik ben afkomstig uit een Brusselse randgemeente, en dan heb je sowieso al een andere kijk op die communautaire problemen omdat je er – bij manier van spreken – middenin zit. In die zin heb ik toch altijd wel enigszins die Vlaamse reflex gehad. (...) Op school zaten ook een paar Vlaamsgezinden. Zo komt ge er dan ook een beetje in terecht. (...) Op school hadden persoonlijke contacten ook wel aan belang gewonnen doorheen de jaren. Je leert dan die mensen beter kennen en je krijgt daar dan ook vriendschapsbanden mee. (...) Ik ben dan actief geworden in het Taal Actie Komitee en in de Vlaamse Volksbeweging. Het is eigenlijk zo dat ik met mensen van het NSV in contact gekomen ben. Zo ben ik er in verzeild geraakt."

2. Activisme omwille van een gebeurtenis

Bij een beperkt aantal geïnterviewden speelden familie, vrienden of een jeugdbeweging geen rol in de beslissing om actief te worden. Telkens was het een specifieke situatie of *gebeurtenis* die tot activisme heeft aangezet. Opvallend daarbij is de heterogeniteit van deze gebeurtenissen: voor één persoon betreft het ervaren-

gen met het communautaire conflict tussen Vlamingen en Franstaligen, voor één persoon negatieve ervaringen met migranten, voor een derde beide factoren samen, nog een ander stoorde zich aan de 'verlinking van de samenleving', en voor een laatste persoon vormde het overbrengen van het lichaam van Verschaeve de aanzet voor zijn engagement. Met deze heterogeniteit is tevens een deel van de topics gedekt die frequent geassocieerd worden met het radicale Vlaams-nationalisme.²⁴ Meestal hebben deze individuen zelf de eerste stap gezet naar een extreem-rechtse organisatie.

Pieter (Voorpost, man, 23 jaar), vormt wellicht een goede illustratie van dit traject. Hij werd via zijn werk als veiligheidsagent geconfronteerd met criminaliteit vanwege migranten. Hij nam daardoor op eigen initiatief contact op met het Vlaams Blok, omdat het "*de enige partij is die zich inzet voor de migrantenproblematiek*". Via acties leert hij individuen van Voorpost kennen, die hem overtuigen om actief te worden in deze organisatie. Zijn overstap naar Voorpost motiveert hij vanuit zijn interesse in hardere acties:

"Vroeger kon het Vlaams Blok wel radicaal zijn, maar nu is dat wat afgezwakt, wat logisch is omdat het een politieke partij is. Als Voorpost hebt ge geen kiezers, en kunt ge dus hardere acties voeren. Dat interesseerde mij wel, omdat ik toch nogal een militant ben, een strijder eigenlijk."

Opvallend aan deze persoon is zijn autoritaire opstelling en zijn afkeer van vreemdelingen. Deze hebben het pad naar het Vlaams Blok en Voorpost geëffend. Pas nadat hij actief werd in deze organisaties, start zijn kennisname met het (radicale) Vlaams-nationalisme.

B. De politieke opvattingen van de respondenten

Uit de interviews komen drie thema's naar voor, die voor de respondenten tevens nauw met elkaar samenhangen. Vooreerst benadrukken *alle* geïnterviewden het nationalisme als het fundament van hun ideologie. Voor bijna alle respondenten vloeit hun reserve ten opzichte van andere volkeren uit dit nationalisme voort. Tot slot benadrukt ongeveer de helft van de geïnterviewden nog één of meerdere thema's, die gevat kunnen worden onder het ruimere concept 'ethisch rechts'. In een vierde onderdeel vatten we ter aanvulling nog kort hun visie op het politieke gebeuren samen.

1. Volksnationalisme als fundament

Als kern van hun persoonlijke ideologie benadrukken alle geïnterviewden unaniem het nationalisme. Alle andere aspecten van hun ideologisch denken hangen

24. Zie: SPRUYT, M., 1995, o.c.

met dit fundament samen, en vloeien er voor de meesten ook uit voort. Voor alle geïnterviewden neemt dit nationalisme de vorm aan van een *volksnationalisme*: ze belijden het 'Vlaams-nationalisme'. Bert (Voorpost, man, 38 jaar) stelt het zo:

"Wij zijn een volksnationalistische groep. Dat betekent dat wij er van uitgaan dat het behoren tot een volk een belangrijk gegeven is. Een volk is de gemeenschap van mensen waarmee je verbonden bent door een gemeenschappelijke cultuur, een gemeenschappelijk verleden en door afstamming."

Ludo (Voorpost, man, 27 jaar) vult dit nog aan:

"Het Nederlandse volk zien wij als een volksstam, gekenmerkt door een aparte geschiedenis, een aparte taal en een aparte cultuur. Er is een Duitse filosoof die gezegd heeft dat men een volk kan catalogeren aan vier elementen: de geschiedenis, de cultuur, de taal en het territorium."

Centraal in het politieke streven van de respondenten staat dan ook het streven naar het behouden en beschermen van het Vlaamse volk en haar eigenheid, cultuur, taal én grondgebied.

Uit deze volksnationalistische visie vloeien drie elementen voort. Vooreerst leidt het tot een keuze voor de wijze waarop de staat geordend moet worden:

"De kern van de politieke macht moet op het niveau van het volk georganiseerd worden." (Bert, Voorpost, man, 38 jaar)

Een staat dient voor hen gebouwd te worden rond het Vlaamse 'volk': "*het volk moet staat worden*". Alle respondenten pleiten daarom voor het opheffen van de Belgische staat, die in hun ogen een 'onnatuurlijke, kunstmatige' staat is, waarin twee volkeren die niet bij elkaar horen, gedwongen worden om samen te leven. Ze staan dan ook separatisme voor (het opsplitsen van België), en benadrukken het belang van een volledig *onafhankelijk Vlaanderen*. Als gevolg hiervan dient ook het koningshuis te worden afgeschaft.

Sommige geïnterviewden trekken deze lijn nog verder door en pleiten voor het samengaan tussen Vlaanderen, Nederland en een deel van het vroegere Vlaanderen dat nu tot Frankrijk behoort: Frans-Vlaanderen. Deze *Heel-Nederlandse* (of *Dietse*) gedachte leeft sterkt bij de leden van Voorpost, en bij sommige leden van het NSV, die voorheen lid waren van het VNJ. Bert (Voorpost, man, 38 jaar) verwoordt het zo:

"Wat men vandaag het Vlaamse volk noemt, is eigenlijk iets wat niet echt bestaat. Het is deel van het Nederlandse volk, dat door historische omstandigheden afgescheiden werd van de andere Nederlanders, maar in wezen Nederlands is en blijft. Ook daarom wijzen wij compromisloos het Belgisch model af, omdat het Belgisch model het herstel van de politieke gemeenschap op Nederlands niveau in de weg staat."

Nagenoeg alle geïnterviewden vinden zich tot slot in de idee dat volkeren zelfbeschikkingsrecht moeten krijgen: elk volk moet zichzelf kunnen regeren. Op Europees niveau leidt dit tot de afwijzing van het 'Europa der Staten' en de voorkeur voor een 'Europa der Volkeren':

"Het feit dat je eist dat je volk voor zichzelf mag opkomen, impliceert tevens dat je de andere volkeren moet respecteren." (Omer, man, 28 jaar)

Ludo (Voorpost, man, 27 jaar) stelt hierover:

"Ik ga niet akkoord met de Europese unie zoals die er nu is, omdat die gevormd wordt door staten en niet door volksgemeenschappen, en omdat deze ontstaat boven de hoofden van de mensen. Men gaat de omgekeerde weg: eerst moet er een Europese gedachte komen, en pas daarna kan men Europa inrichten. Nu doet men juist het omgekeerde."

Willy (Voorpost, man, 24 jaar) vult aan:

"In het Europa der volkeren moet elk volk rechtstreeks inspraak hebben op het hoogste niveau. Vlaanderen, Baskenland, Corsica, ... zouden dus een rechtstreekse vertegenwoordiging moeten hebben in het Europees parlement en in de beslissende organen."

Hoewel er eensgezindheid is over het volksnationalisme als ideologisch fundament, worden er hier en daar toch ook accentverschillen aangebracht. Dat niet allen de Heel-Nederlandse gedachte aanhangen, kwam hoger reeds aan bod. Daarnaast leggen een aantal leden van het Vlaams Blok en de lager geschoolden een sterkere klemtoon op het *economische* voordeel van een onafhankelijk Vlaanderen, zonder echter het ruimere volksnationalisme te verloochenen. Zij benadrukken in sterkere mate dat Vlaamse onafhankelijkheid de geldstromen naar Wallonië zal stoppen, en dat separatisme zal leiden tot een economisch sterk Vlaanderen. Maurice (Vlaams Blok, man, 36 jaar) stelt het zo:

"Waar het mij vooral om te doen is? Dat is economisch gezien de sterke staat Vlaanderen. Met de Walen ben ik solidair vanaf het ogenblik dat zij ons zouden respecteren in ons doen en laten. Maar ik ga hier niet werken om die mannen te onderhouden. Zij profiteren teveel van ons".

2. Houding ten opzichte van vreemdelingen als gevolg

Een *afwijzende houding* ten opzichte *vreemdelingen* wordt door ongeveer twee derde van de respondenten als tweede aspect van de ideologie vermeld. Voor een beperkter groepje komt deze visie slechts zijdelings (en later) in het interview aan bod. Slechts enkelen vermelden dit thema niet gedurende het volledige interview, terwijl één geïnterviewde zich expliciet uitspreekt tegen het in haar ogen té radicale anti-migrantenstandpunt van het Vlaams Blok.

Zij die het thema vermelden, kaderen het steeds binnen de volksnationalistische visie. Het volksnationalisme komt voor de respondenten dus op de eerste plaats en fungeert als kader van waaruit een visie ontwikkeld wordt over 'vreemde volkeren'. In de woorden van Kris (Vlaams Blok, man, 50 jaar):

"Wij zijn volksnationalisten. Wij zijn er van overtuigd dat Vlaanderen en het Vlaamse volk hun eigenheid moeten krijgen en zichzelf mogen ontplooiën, zonder invloed van buitenuit. Wij strijden dan ook tegen alle zaken die een bedreiging vormen voor ons volk, zoals de grote aanwezigheid van vreemdelingen en de multiculturele samenleving."

Bert (Voorpost, man, 38 jaar) geeft wellicht de meest omvattende samenvatting van dit standpunt wanneer hij stelt:

"Het vreemdelingenvraagstuk benaderen wij altijd vanuit onze verbondenheid met een volk en een volksgemeenschap. Dat betekent dat wij onze cultuur gaaf willen houden. Wij pleiten slechts voor een beperkte immigratie en wie hier komt wonen wordt verondersteld zich aan te passen aan onze cultuur. Wanneer die assimilatiepolitiek niet kan omdat men zich in een cultuur bevindt die te ver van de onze staat (de Islamieten), dan staan wij een terugkeerbeleid voor, omdat het cultureel homogeen volk voor ons van heel groot belang is."

Karel (NSV, man, 24 jaar) vult dit nog verder aan:

"Ik geloof dat ieder individu en volk zijn eigenheid heeft, en die eigenheid is iets dat moet behouden blijven. In de hedendaagse maatschappij, het internationalisme en multiculturalisme, is iedereen hetzelfde en onderling verwisselbaar. Dat is niet waar. Wij spreken Nederlands en hebben andere zeden en gewoonten. En wij moeten daar trots op zijn, want dat is een stuk van onszelf. En andere volkeren moeten eveneens trots zijn op hun zeden en gewoonten, cultuur en moedertaal. Nu wordt dat bedreigd door veramerikanisering en verengelsing, en vroeger door verfransing. Migranten mogen hier komen wonen, maar ze moeten zich integreren. Ze moeten Vlaming worden. Dus geen multiculturalisme, neen, Vlaanderen is unicultureel: er is maar één cultuur en dat is de Vlaamse, en dat moet zo blijven."

Alle thema's die door de geïnterviewden worden aangekaart, werden in bovenstaande citaten vermeld: de wens om de eigen cultuur te beschermen tegen invloeden van buitenaf, zoals het Frans, het Engels en de Islam. Dat impliceert in de ogen van de geïnterviewden geen afwijzing van vreemdelingen, doch wel het afwijzen van het naast elkaar bestaan van meerdere, uiteenlopende culturen (voorkeur voor een uniforme cultuur en afwijzing van multiculturalisme). Multiculturalisme leidt volgens hen tot vervlaking (iedereen wordt gelijkaardig) of tot wrijvingen, omdat men de eigen cultuur niet wil prijsgeven. De vreemdelingen zelf zijn welkom, doch moeten de Vlaamse taal leren en zich volledig aanpassen aan de Vlaamse cultuur: ze moeten 'Vlaming worden'. Wanneer ze dit niet kunnen of willen, dan zijn vele respondenten voorstander van het terugsturen van de

betrokkenen naar hun 'land van herkomst' ('begeleide terugkeer'). Sommigen vullen dit laatste aan met de wens om nu reeds criminelen en werklozen uit te wijzen, en een enkeling pleit tevens voor het oprichten van een apart onderwijs-systeem voor vreemdelingen. Een teveel aan vreemdelingen wordt door de meesten als problematisch ervaren, en vooral Marokkanen worden op negatieve wijze gepercipieerd. Hen wordt opdringerigheid verweten, wat vaak verbonden wordt met hun godsdienst. De Islam wordt immers vaak als een fundamentalistisch geloof beschouwd, dat niet verzoenbaar is met de Westerse waarden. Wanneer mensen met een dergelijk geloof naar Vlaanderen komen, dan dreigen ze 'ontworteld' te worden, waardoor ze in de criminaliteit terechtkomen. Yves (NSV, man, 23 jaar):

"Criminaliteit is vooral het probleem van ontworteling. Criminele jongeren zijn doorgaans zij die hun geloof sterk belijden. Het is niet de Islam op zich die zorgt voor criminaliteit. Dat zie je in de moslimlanden. Het zijn de ontworteling en de sociaal-economische problemen bij migrantenjongeren die voor de criminaliteit zorgen."

De meeste respondenten stellen dan ook met klem dat ze geen racisten zijn:

"Men verwijt ons een anti-migrantenpartij te zijn. Dat is nu juist niet waar. Wij zijn in feite voor migranten. Want waarom komt een migrant naar hier? Omdat hij thuis geen werk had. Wel, wij zouden liever hebben dat die mensen thuis een goed leven zouden kunnen leiden." (Anton, Vlaams Blok, man, 59 jaar)

Hoger werd gesteld dat het volksnationalisme centraal staat, en dat de beoordeling van vreemdelingen hieruit voortvloeit. Bij twee respondenten deed zich de omgekeerde beweging voor. Zij hadden eerst een negatieve houding ontwikkeld ten opzichte van vreemdelingen, omdat ze frequent in conflict waren gekomen met migranten. Deze vorm van 'alledaags racisme' heeft er bij hen toe geleid dat ze contacten opnamen met een rechts-radicalen organisatie. Deze laatste heeft hen gaandeweg gesocialiseerd in het volksnationalisme. Op het ogenblik van het interview stond ook bij hen dit volksnationalisme centraal, doch het 'alledaagse racisme' was dit nationalisme in de tijd vooraf gegaan. Voor alle andere respondenten geldt echter het omgekeerde: hun 'alledaags racisme' is het gevolg van hun volksnationalisme.

3. Ethisch rechts als sluitstuk

Ongeveer de helft van de geïnterviewden verwees nog naar een aspect van een ruimere vorm van cultureel conservatisme, die door enkele respondenten omschreven werd als 'ethisch rechts'. Vooral vermeld worden het afwijzen van abortus, het voorstaan van de doodstraf, het harder optreden tegen drugs en tegen criminaliteit in het algemeen. In deze stellingen schemert tevens een zeker autoritarisme door. Velen gaven tevens aan dat ze voorstanders waren van het respect-

teren en behouden van 'traditionele, eeuwige waarden', zoals "eergevoel, kameraadschap, solidariteit, plicht en verantwoordelijkheid" (Ludo, Voorpost, man, 27 jaar). Deze waarden werden door sommigen expliciet verbonden met "een conservatief denken op ethisch vlak" (Bert, Voorpost, man, 38 jaar).

Deze standpunten roepen de vraag op in hoeverre de respondenten zichzelf als '(uiterst) rechts' omschrijven. Aan allen werd gevraagd zich te situeren op een 'links-rechts'-as (7-puntenschaal). Gemiddeld genomen situeren ze zich aan de rechterzijde van het politieke spectrum (score 6: 'rechts'). Twee visies overheersten in de reacties op deze 'links-rechts'-as. Vooreerst contesteerden vele respondenten de term 'rechts'. Ludo (Voorpost, man, 27 jaar):

"Ik noem mij enkel rechts omdat links mij zo noemt."

Liever omschrijven ze zich als 'volksnationalist'. De meesten omschrijven zich vervolgens wel als 'rechts', doch wensen zich tevens expliciet te distantiëren van termen zoals 'extreem rechts' of 'uiterst rechts':

"Ik ben meer rechts, maar niet extreem-rechts. Dat zijn meestal neo-nazistische of fascistische bewegingen, waar ik geen uitstaans mee heb" (Paul, man, 27 jaar).

Aan enkele respondenten werd tot slot gevraagd of ze een inherente band zagen tussen het volksnationalisme en het rechtse gedachtegoed. Enkelen relativeerden deze band: deze was in Vlaanderen historisch zo gegroeid, doch een eventuele samenhang tussen het volksnationalisme en een linkse visie was in hun ogen eveneens mogelijk. Anderen gaven echter te kennen dat het (volks)nationalisme in wezen steeds 'rechts' is. Bert (Voorpost, man, 38 jaar) zegt hierover:

"Rechts en nationalisme horen evident bij elkaar. Nationalisme heeft te maken met identiteit. Die eigen identiteit is een geërfde identiteit, die je verwerft door in verbondenheid te leven met anderen die deze cultuur ook delen. Traditie is daar een zeer belangrijk element in, en dat verwijst naar het conservatieve, naar het behouden van de waarden van het verleden. (...) Dat conservatief denken, die zin voor traditie, die kan je gerust rechts noemen."

Vandaaruit valt goed te begrijpen dat ook de bovenvermelde aspecten van 'ethisch rechts' samenhangen met – en zelfs voortvloeien uit – het volksnationalisme van de respondenten.

4. De beoordeling van 'de politiek'

Aan alle geïnterviewden werd tevens gevraagd wat ze van 'de politiek in het land' vonden. Op deze wijze werd gepoogd een zicht te krijgen op hun beoordeling van het politieke gebeuren. Het *huidige politieke gebeuren* in het land beschrijven ze unaniem in negatieve termen: het beleid is slecht, de politiek is rot, corrupt en hypocriet, en de politici zijn zwakkelingen en incompetent. Opvallend is dat

ze deze negatieve beschrijving pas geven nadat hen expliciet werd gevraagd wat ze over dit thema vinden. Deze negatieve oordelen komen dus niet spontaan naar voor wanneer hen gevraagd wordt naar de standpunten die ze persoonlijk belangrijk vinden. Dit onderlijnt hun betrokkenheid bij politiek in het algemeen: zelf hebben ze immers een duidelijk politiek project dat ze graag zouden realiseren, en hun negatieve oordeel heeft enkel betrekking op de huidige wijze waarop aan politiek gedaan wordt. Interessant daarbij zijn de concrete kritieken die ze formuleren. De huidige politici wordt verweten te weinig standvastig en te compromisbereid te zijn. Uit nogal wat interviews komt naar voor dat de respondenten de voorkeur hebben voor 'zuivere, compromisloze' standpunten. Ook dit wordt ten dele verbonden met het volksnationalisme. De Vlaamse politici hebben immers geen zelfbewustzijn en geen ruggengraat meer, omdat ze zich niet meer ten dienste stellen van hun volk. En het verplichte samenleven van twee sterk verschillende volkeren maakt het voeren van een echte politiek tevens onmogelijk. Bert (Voorpost, man, 38 jaar):

"De politiek in dit land mist visie, en ik denk dat het niet tot een politiek debat en tot duidelijke keuzes komt omdat we met twee gemeenschappen zitten die zo sterk in cultuur van elkaar verschillen dat een gemeenschappelijk beleid over een aantal essentiële zaken niet meer mogelijk is".

V. Samenvatting en besluit

In deze bijdrage werden de resultaten besproken van diepte-interviews bij een 30-tal militanten van drie Vlaamse extreem-rechtse organisaties (Vlaams Blok, Voorpost en NSV), die voor 2000 werden afgenomen. Deze organisaties werden geselecteerd om een beeld te krijgen van de motieven om actief te worden, en van het traject dat daarbij werd gevolgd. Dat de drie geselecteerde organisaties onderdeel uitmaken van éénzelfde ruimere rechts-radical beweging²⁵ werd goed geïllustreerd door de grote onderlinge verwevenheid van posities die de respondenten innamen. Velen waren immers eveneens actief in een van de andere organisaties van deze beweging. Het startpunt van dit exploratief onderzoek was de vaststelling dat er wellicht vier mogelijke ideologische motiveringen voor het activisme zijn: 'alledaags' racisme, nationalisme, autoritarisme en de afwijzing van het politieke gebeuren. Daarnaast kunnen er wellicht drie trajecten gevolgd worden: via 'beking' ('deprivatie'), 'socialisatie' ('continuïteit') of 'volgzaamheid' ('indoctrinatie'). Centraal stond de vraag of het Vlaamse rechts-radical activisme vooral gemotiveerd wordt vanuit een vorm van racisme, zoals dat bij de kiezers voor een extreem-rechtse partij het geval blijkt te zijn.

25. SPRUYT, M., 1995, o.c.

Uit de resultaten komt vooreerst naar voor dat het extreem-rechtse activisme in Vlaanderen in essentie gemotiveerd wordt vanuit een *volksnationalistische* ideologie. Elk volk heeft volgens de geïnterviewden een gemeenschappelijke geschiedenis, taal, cultuur en territorium, en de staatsvorm dient deze eigenheid te respecteren. Dit volksnationalisme vormt de kern van waaruit een visie op vreemde volkeren wordt ontwikkeld. De eigen cultuur moet daarbij beschermd worden tegen vreemde invloeden. Multiculturalisme wordt daarom afgewezen. Voor vreemdelingen resten slechts twee opties: opgaan in de homogene Vlaamse cultuur of terugkeren naar hun land van herkomst. De afwijzing van vreemdelingen is dus vooral cultureel geïnspireerd, hoewel er voor enkelen toch ook economische tegenstellingen met migranten een rol spelen. Voor een deel van de respondenten vormt ook een cultureel conservatieve of ethisch rechtse visie een onderdeel van hun ideologische motivering. Dit rechtse gedachtegoed, dat aansluit bij autoritarisme, wordt met het volksnationalisme verbonden, vermits het verwijst naar het behoud van de tradities van de volksgemeenschap. De huidige politiek wordt afgewezen, doch ook deze afwijzing is een gevolg van hun volksnationalistische opstelling, en van hun eigen politieke engagement.

Wanneer we de trajecten van de geïnterviewden overschouwen, dan blijkt dit volksnationale engagement hoofdzakelijk vanuit *socialisatie* te zijn ontstaan. Dominant in dit socialisatietraject staat de invloed van het thuismilieu. Tentatief kunnen we vier groepen onderscheiden.

Een *eerste*, omvangrijke groep respondenten groeide op in een gezin met een rechts-radicalen traditie. De (groot)ouders hadden hun wortels in het vooroorlogs rechts-extremisme, en hadden vaak gecollaboreerd tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zij gaven de ideologie aan hun kinderen door, waardoor deze op hun beurt actief werden. Deze evolutie had iets 'evidents': de betrokkenen ervoeren een grote continuïteit. Deze groep past erg goed bij wat we het '*socialisatietraject*'²⁶ kunnen noemen. Dit traject ademt dus 'continuïteit' uit.²⁷ Deze vaststellingen sluiten goed aan bij onderzoek naar het politiek actief worden van burgers in het algemeen.²⁸ Ook daarin stelt men immers gelijkaardige geleidelijke socialisatietrajecten vast via bijvoorbeeld het gezin van herkomst.

Een *tweede*, eveneens omvangrijke groep respondenten kwam uit een meer gematigd Vlaams-nationaal milieu, of was in het radicale volksnationalisme geïntroduceerd via vrienden of een jeugdbeweging. Daardoor ontstond een zekere vatbaarheid (of 'ondergrond') van waaruit het rechtse activisme kon ontstaan. Deze ondergrond op zich leek echter onvoldoende. Velen hadden immers een 'extra prikkel' nodig om actief te worden: hun activisme werd aangewakkerd door bv.

26. HAGENDOORN, A., 1986, o.c.

27. KLANDERMANS, B. & MAYER, N., 2006, o.c., p. 49.

28. Voor bijvoorbeeld burgemeesters wordt dit goed geïllustreerd in: STEYVERS, K., *Van burger tot burgervader. Het politieke rekruteringsproces van de Belgische burgemeester*, Brugge, Vanden Broele, 2004.

vrienden, of door een negatieve ervaring (bv. een conflict met Franstaligen). Deze trajecten zijn dus in zekere mate een mengvorm. Dominant blijft het *socialisatietraject*. Voor sommigen komt hier echter een vorm van *deprivatie* bovenop, al speelt dit aspect wel een ondergeschikte rol. De aanwezige socialisatie lijkt de gevoeligheid voor de ervaren onrechtvaardigheid te vergroten, terwijl deze ervaring op haar beurt als 'trigger' fungeert die het activisme opstart.

Voor een kleine *derde* groep van slechts enkele respondenten wordt het traject gekenmerkt door een vorm van 'indoctrinatie'. Wellicht is het beter om hierbij te spreken over 'volgzaamheid'. Vooral bij de trajecten waarin een jeugdbeweging een rol speelde, lijkt dit het geval. De vaak toevallige (en arbitraire) contactname met een jeugdbeweging leidde tot een steeds verdere inschakeling in een ideologische beweging van jongeren die bij aanvang weinig politiek inzicht of engagement vertoonden. Dit past vrij goed bij wat Hagendoorn²⁹ aanduidt met 'indoctrinatie', of wat door anderen als 'compliance' (of 'volgzaamheid') wordt onschreven.³⁰

Voor slechts twee respondenten vertoont het traject aspecten die aansluiten bij de *deprivatie*verklaring. Zij ervoeren zich in het verleden als achtergesteld ten opzichte van Franstaligen of hadden negatieve ervaringen met migranten. Vanuit deze ervaringen namen ze zelf contact op met het Vlaams Blok, waardoor ze gaandeweg sterker betrokken geraakten in het Vlaamse rechts-radicalisme. Daardoor maakten ze een soort 'bekering' mee, die – in lijn met de literatuur – een eerder abrupt verloop kende.³¹

Uit de diverse diepte-interviews komen dus meerdere trajecten naar voor, waarbij de klemtoon toch vooral ligt bij een vorm van socialisatie en continuïteit. Qua motief komt het centrale belang van het volksnationalisme naar voor. Dat contrasteert sterk met de vaststelling dat de kiezers voor een extreem-rechtse partij hun keuze in eerste instantie motiveren vanuit een vorm van alledaags racisme.³² Deze vorm van racisme is bij de activisten weliswaar ook aanwezig, doch de klemtoon ligt in de eerste plaats op het volksnationalisme, van waaruit een visie op vreemde volkeren wordt ontwikkeld. Bij de kiezers lijkt een dergelijke ideologische onderbouwing afwezig.³³ Dit bevestigt het vaak gesuggereerde ideologische onderscheid tussen kiezers en militanten.³⁴

Deze laatste conclusies (en alle andere conclusies in deze bijdrage) dienen natuurlijk met de nodige voorzichtigheid te worden gehanteerd. Het gerapporteerde onderzoek betreft immers een exploratieve studie, bij een eerder beperkt aantal militanten. De wijze van werken ('snowball sampling') is niet ongewoon voor

29. HAGENDOORN, A., 1986, o.c.

30. LINDEN, A. & KLANDERMANS, B., 2006, o.c., pp. 184-186.

31. KLANDERMANS, B. & MAYER, N., 2006, o.c., p. 49.

32. Cf. BILLIET, J. & DE WITTE, H., 2001, o.c.

33. DE WITTE, H. & VERBEECK, G., 2000, o.c.

34. Zie bv.: DE WITTE, H., 1996, o.c.

kwalitatief onderzoek, doch kan tevens een vertekening met zich mee hebben gebracht. De (inhoudelijke) representativiteit van de gehanteerde steekproef is daardoor nooit met zekerheid vast te stellen. Via bevoorrechte getuigen (die anoniem wensen te blijven) werd nagegaan in hoeverre dit het geval was.³⁵ Zij suggereerden dat een vrij heterogeen staal activisten werd geïnterviewd. Toch ontstond uit sommige contacten (vooral bij het Vlaams Blok en het NSV) eveneens de indruk dat vooral adressen van 'gematigde' militanten werden doorgegeven, die (met de woorden van één der geïnterviewden) "*verstand hebben en het kunnen gebruiken, en dus geen domme dingen zullen zeggen, die de belangen of het imago van de organisatie kunnen schaden*". Daarnaast ontstond doorheen de diverse interviews tevens de indruk dat men vrij behoedzaam sprak over de migrantenproblematiek. Nogal wat respondenten lieten tijdens het interview vallen dat de interviewers hen wellicht als racisten beschouwden, en deden hun best om dit controverse thema voorzichtig en genuanceerd te behandelen. In hoeverre dit de resultaten van deze studie heeft beïnvloed, blijft natuurlijk een open vraag. In toekomstig onderzoek zou daardoor nagegaan kunnen worden in hoeverre de vaststellingen uit deze studie gerepliceerd kunnen worden. Daarbij kan tevens gepoogd worden om een meer heterogene steekproef samen te stellen. In de huidige steekproef lag de klemtoon immers op activisten uit het middenkader van de diverse organisaties, en in mindere mate op 'gewone' militanten. In hoeverre deze laatsten een ander verhaal zouden laten optekenen, is dus onderwerp voor verder onderzoek.

SUMMARY

Extreme right wing activism in Flanders: manifestation of racism or nationalism?

This study reports the results of qualitative interviews with 28 extreme right wing activists in Flanders (Belgium). We focus on the (ideological) motives for activism (why did they become active?) and the trajectory followed in becoming active (how did they become active?). The results show that these activists are primarily motivated by ethnic nationalism. All other ideological stands (e.g. rejection of foreigners, authoritarian attitudes and rejection of actual politics in Belgium) seem to be derived from this core of ethnic nationalism. The trajectory followed is primarily one that relates to socialization and continuity: most interviewees grew up in a family in which nationalism was of primordial importance. A minority of respondents, however, followed trajectories that refer to compliance or to conversion (deprivation).

35. Ze hanteerden daarbij als criteria de representativiteit van de respondenten inzake (a) ideologische standpunten, en (b) trajecten. Tevens werd gevraagd om ook (c) de heterogeniteit van de respondenten inzake achtergrondkenmerken en duur van het lidmaatschap te beoordelen.